

WOMMELGEMSE HEEMKUNDIGE KRING

"DE KAECK" vzw

"De Krijter"

Kasteel Hulgenrode 1910

Viermaandelijks tijdschrift van de vzw Wommelgemse Heemkundige Kring "DE KAECK"
Verantwoordelijke uitgever: Eduard Smits, Schaarbosstraat 10, 2160 Wommelgem

Nummer 3

VOORWOORD

In onze mededelingen van december – januari 2024-2025 vond u het bericht dat onze “drukker” Rudi Vergauwen schielijk overleden is. Voor onze kring en zwaar verlies . Rudi maakte immers de lay-out en drukte ons tijdschrift “De Krijter”. Wij moesten dus op zoek naar een andere drukker (drukkerij). Wanneer u dit tijdschrift in handen hebt wil dit zeggen dat we in onze zoektocht geslaagd zijn en we hopen dat we ook in de nabije toekomst een “vaste drukker” hebben. Mogelijk is de lay-out van ons blad, we hebben het zelf gedaan, niet zoals voorheen, maar een specialist zoals Rudi vind je niet zomaar. In deze “De Krijter” een artikeltje over de “Van Immerseels” nog voor ze heer van Wommelgem waren. Het werd geschreven door een verre nazaat van de familie en die woonachtig is in Canada. Voorwaar een artikel dat ons aanzet om nog meer over de beginjaren van dit adellijke geslacht op te zoeken. Een tweede artikeltje, geschreven door Koen Mortelmans, gaat over “Echels” (“bloedzuigers”) en waarnaar de Echelveldstraat is genoemd. Koen is er trouwens in geslaagd om de plaats waar de “Echelput” zich bevond te lokaliseren. Een derde bijdrage is van de hand van Johan Nijs en geeft een beknopte geschiedenis weer van de “Stenen Molen” in de Sportstraat. De aanzet om in één van de volgende uitgaven toch eens de verdere “geschiedenis” van de bouwplaats en omgeving van deze molen nader te bekijken. Uit betrouwbare bron weten we dat na het verdwijnen van de molen er op deze plaats toch nog heel wat nijverheid heeft plaats gevonden.

Inhoud

Inhoud

J. Van Immerseel : Vroege vermeldingen van Immerseel en Wommelgem.....	blz.2
K. Mortelmans : Echelput op Echelveld - Historische kweekvijver voor bloedzuigers	blz.6
J. Nys : Een stukje Wommelgems erfgoed:de Stenen Molen in de Sportstraat	blz.11

Echelput op Echelveld

Historische kweekvijver voor bloedzuigers

In 1970⁷ gaf het gemeentebestuur van Wommelgem, op advies van heemkundige kring De Kaeck, de verbindingsweg tussen de Dasstraat en de Luitenant Karel Caluwaertsstraat de naam Echelveldstraat. In de Atlas der Buurtwegen (1841-1845) stond deze weg vermeld als de weg naar een bouwland met de naam Echelput. Een echelput was een kweekvijver voor echels, de Kempense term voor bloedzuigers.⁸

De Atlas der Buurtwegen gewaagt alleen van 'bouwland,' niet van een put. Maar er was wel degelijk ooit een echelput in Wommelgem. De oudste vermelding daarvan dateert uit 1604, toen de abdis van het klooster van Nazareth in Lier een stuk land 'bij de Echelput'⁹ in Wommelgem verkocht, met vermelding van de aanpalende eigenaren. Dit maakt het mogelijk de exacte locatie van de echelput te bepalen.

Eén van de aangrenzende eigenaren was de Antwerpse Sint-Michielsabdij. Die abdij liet in 1641-1646 een kaartboek van haar onroerende bezittingen samenstellen door landmeter Peeter Stautaerts en zijn opvolger Adriaen Vander Haegen.¹⁰ De kaart en van de hoeve 'Ter Hoffstadt' of 'Moeffenhoeven' (een hoevencomplex langs de huidige Rollebeekstraat) en haar bijlage vermelden niet alleen een eigen akkerland van de Sint-Michielsabdij met de naam 'den Echelput' maar ook de 'Echelput' zelf, op een aanpalend perceeltje, eigendom van de kartuizers in Lier.

Na de eerste vermelding, in 1604, maken in de loop van de zeventiende en de achttiende eeuw nog talrijke officiële documenten gewag van de echelput. Maar nergens maken ze gewag van wie er welke activiteiten uitoefende, hoe die verliepen of langs welke kanalen de bloedzuigers werden verhandeld. Ook de archieven van de Lierse kartuizers, bewaard op het Rijksarchief in Antwerpen, bieden hierover – binnen de huidige beschikbaarheid van (her)inventarisatie en onderzoeksmateriaal¹¹ – geen extra informatie. Misschien kan toekomstig onderzoek, eventueel toevallig, terzake meer informatie opleveren.

Verdeling van gronden

Uit de beschikbare bronnen is niet duidelijk wanneer de kartuizers hun Wommelgemse bezittingen verkregen. Daarin is wel sprake van een gift van goederen in Camdonc¹² omstreeks 1332, maar het Wommelgemse Campdonck ligt te ver van de echelput vandaan om het met deze gift te kunnen identificeren.

---

⁷Sledsens Aloïs, Proeve tot verklaring der Wommelgemse straatnamen (6), in De Krijter 1985, nr. 3, blz. 67-69, blz. 67

⁸Homble, A.G., De Echel of Bloedzuiger in de Volksgeneeskunde, in Oostvlaamse Zanten, 55 (1980), nr. 1, blz. 17-32, blz. 18. In andere Vlaamse dialecten sluit het woord voor bloedzuiger dichter aan bij het Engelse 'leech': leken, liekens, loukens....

⁹Rijksarchief Antwerpen (RAA), Oud Gemeentearchief Wommelgem, 83/1, f1r, scabinale protocollen, 15 april 1604. ¹⁰ Dit kaartboek bevindt zich nu in de Abdij van Averbode, die een deel van het archief van de Sint-Michielsabdij verwierf (sectie III, nr. 26).

¹¹ www.cartusiana.org/node/35, geraadpleegd op 11-9-2024; Rijksarchief in België, Archief van het Sint Catharinaklooster van de Kartuizers te Antwerpen, sinds 1543 te Lier, Antwerpen, 1914; Goetschalckx, P.J., 't Klooster der Karthuizers op het Kiel, Bijdragen tot de geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude hertogdom, jg. 6 (1907), blz. 15-69 en Prims, Floris, De Begiftigers van het Karthuizerklooster van het Kiel-Antwerpen, in Bijdragen tot de geschiedenis, jg. 23 (1932), blz. 138-150, vermelden wel bezittingen in Wommelgem ten westen van de Rollebeek, maar niet ten oosten van de beek.

¹² Prims, Floris, op.cit., blz. 139. De schenker van Camdonc was Danckardus de Molnere/Molnare. (Dankaard de Molenare).

Een andere gift in Wommelgem, in 1334, is gesitueerd in de 'Ymmersele' beemde, eveneens ver van de echelput.

Het is wel duidelijk dat de kartuizers in het gebied tussen de Rollebeek en de huidige Sint-Damiaanstraat al voor 1371 eigendommen bezaten. Dat blijkt uit een overeenkomst¹³ die de kartuizers en de Sint Michielsabdij dat jaar sloten. Beide kloosters bezaten er al een aantal gronden, in onverdeeldheid, samen met de gezusters Margareta en Gertrudis Buc. Omdat dit tot onenigheid onder hun pachters had geleid, besloten beide kloosters die gronden te verdelen. Bij de vermelde terreinen is er geen sprake van een echelput, hetgeen zowel kan betekenen dat deze toen nog niet bestond als dat hij niet betrokken was bij de verdeling.

Te Male

Het gros van de verdeelde terreinen is vanuit de omschrijving en in combinatie met divers archiefmateriaal vrij goed te situeren. Het verdeelde goed heette te Male,¹⁴ en was ruwweg gelegen langsheen de huidige Rollebeekstraat. De plaatselijke percelen van de kartuizers en die van Sint-Michiels sluiten redelijk mooi bij elkaar aan, met daarbij vooral twee clusters met allebei de vorm van een hoofdletter L. De zone tussen die LL-en blijkt later eigendom van niet-religieuze privépersonen. Mogelijk zijn dit de percelen die uiteindelijk ooit aan de twee zusters of hun erfgenamen werden toegewezen. In 1371 vond er alleen een verdeling plaats tussen Sint-Michiels en de kartuizers en beide gezusters Buc samen.

De percelen die in 1361 werden toegewezen aan de kartuizers en de gezusters Buc waren toen samen 5,5 bunder groot. Latere vermeldingen van het goed van de kartuizers geven voor 'tgoet te Male' respectievelijk 7,25 (1542)¹⁵, 8,25 (1646)¹⁶ en 8,1 bunder (1746)¹⁷. De echelput-terreinen liggen een eind oostelijker, in de richting van de Sint-Damiaanstraat. Ver genoeg om niet uit te sluiten dat ze niet bij de verdeling van 1371 waren betrokken, maar later qua beheer door de kloosteradministratie een geheel vormden met die percelen.

Echelput gelokaliseerd

In vergelijking met de omliggende akkers was het perceel met de echelput erg klein. Dat valt op alle kadasterplannen op. Vanuit de kaartboeken van de Sint-Michielsabdij en de oudste kadasterplannen (vanaf 1812) is het mogelijk om via Geopunt¹⁸, een website van de Vlaamse overheid, het Echelput-perceeltje vrij nauwkeurig te lokaliseren. Op Geopunt kan je kaarten uit diverse periodes semi-transparant op elkaar leggen. Die manipulatie wijst uit dat de Echelput lag op de percelen van drie huidige woningen langs het Scheersel (huisnummers 44 tot 48). Familienamen zoals Van Echelpoel zijn afkomstig van de plaatsnamen Echelpoel, Echelkuil en Echelput. Dergelijke plaatsnamen komen naast in Wommelgem voor in Beerse, Bouwel, Duffel, Reet, Oud-Turnhout en Kapelle-op-den-Bos. In Geel-ten-Aard bestond er een echelkwekerij, in de Zeggehoeve.

---

¹³ Archief Abdij Averbode, sectie IIL, Archief Sint-Michielsabdij, reg. 11, akte 290.

¹⁴ Sledens, Aloïs, o.l.v., De aloude heerlijkheid Wommelgem. Bijdragen tot de geschiedenis van Wommelgem, Wommelgem, 1989, blz. 208 en Stadsarchief Antwerpen, schepenregister 66, f143r, akte 2. In 1450-1473 was Wouter vanden Male schepen in Wommelgem en in 1463 kerkmeester. In die periode werden prominente lokale mensen regelmatig vermeld met voornaam, gevolgd door de naam van een lokale hoeve.

¹⁵ Stadsarchief Antwerpen, schepenregister 202, f150. Pachter van te Male was toen Wommelgemnaar Jan Goedens. ¹⁶ Rijksarchief Antwerpen, Kartuizers (Antwerpen-)Lier, 8, 2d). Dit document specificeert 6,75 bunder land en 1,5 bunder beemd, verhuurd aan Machiel en Jasper Putoirs.

¹⁷ Rijksarchief Antwerpen, Kartuizers (Antwerpen-)Lier, 8, f76.

¹⁸ <https://www.geopunt.be>

Ligging van de Wommelgemse echelput: het oude perceel 451 overlapt de huidige woningen met huisnummer 44, 46 en een deel van 48 van het Scheersel.

Medicinaal gebruik

In België komt een dertigtal soorten bloedzuigers voor, waarvan de medicinale bloedzuiger (*Hirudo medicinalis*) de grootste is. Het therapeutische effect wordt veroorzaakt door de voortdurende en gestage bloeding van de wonde nadat de bloedzuiger is losgemaakt. Dit bevordert de bloedsomloop en reinigt de wonde. Ook hebben de proteïnen in het speeksel verdovende, ontstekingsremmende en vaatverwijdende eigenschappen.

Hirudine

Sinds de Griekse Oudheid en tot ver in de negentiende eeuw werd de medicinale bloedzuiger veel gebruikt in de geneeskunde. De dieren werden gevangen door bloedzuigerverzamelaars en gekweekt in speciale kwekerijen. In 1822 verbruikte Londen 7,2 miljoen bloedzuigers voor geneeskundige doeleinden en in 1833 voerde Frankrijk er 40 miljoen in.¹⁹ Het Manchester Royal Infirmary gebruikte in 1831 zowat 50.000 bloedzuigers. Dit ziekenhuis had tot de jaren 1930 een speciaal aquarium voor deze dieren. Hirudine uit het speeksel van bloedzuigers wordt gebruikt voor de productie van sportzalven en verzorgingscosmetica die de bloedcirculatie in de huid bevorderen. Het speeksel wordt verkregen zonder de dieren te doden. In het verleden werden ze ook gebruikt voor aderlatingen. Toen werden de dieren geogst door oude paarden in een echelput of echelpoel te laten staan en ze daarna te plukken.

Zeldzaam

Vanwege het toegenomen gebruik van medicinale bloedzuigers in de eerste helft van de negentiende eeuw zijn natuurlijke populaties sterk verkleind. Tegenwoordig zijn ze in Europa slechts op een klein aantal Europese gebieden in hun natuurlijke omgeving te vinden. In België zijn ze erg zeldzaam.

¹⁹ Homble, A.G., op.cit., blz. 21.

Volwassen exemplaren kunnen tot twintig centimeter lang worden. Ze zijn olijfgroen, bruin of een mengeling daarvan. Exemplaren op het droge lijken bijna zwart. De bloedzuiger heeft twee zuignappen aan elk uiteinde van zijn lichaam. Hiermee beweegt hij zich buiten het water voort. De zuignap aan de kopzijde is voorzien van drie bladvormige kaken met elk ongeveer honderd scherpe tanden. De kaken staan spaaksgewijs ten opzichte van elkaar en veroorzaken een litteken in de vorm van een omgekeerde letter Y.

De medicinale bloedzuiger kan een leeftijd van ruim dertig jaar bereiken. Hij neemt mogelijke prooien waar met tastorganen op het huidoppervlak. Hij is in staat om op een afstand van enkele meters bewegingen op te merken van grote zoogdieren in het water. Met meanderende bewegingen zwemt hij relatief snel op het prooidier af, zuigt zich op de huid vast en zaagt deze met zijn drie kaken open.

Tussen de kaken scheiden speekselklieren antistollings-middelen af. In dertig tot zestig minuten kan de bloedzuiger tot vijf keer zijn lichaamsgewicht aan bloed opzuigen. Zodra het dier is verzadigd laat het zich vallen.

Recente waarnemingen

In Vlaanderen waren er tot 2019 geen betrouwbare waarnemingen van medicinale bloedzuigers. Dat jaar werd er een overtuigende foto gemaakt van een exemplaar in het Antwerpse havengebied. Bij een inspectie nadien werden er moeiteloos bijna twintig exemplaren aangetroffen. De dieren komen gretig af op grote waterbewegingen, het betreden van het water was voldoende om hen aan te trekken. Sindsdien is de soort ook op enkele andere plekken in de provincie Antwerpen waargenomen²⁰, in de ruimere omgeving van de haven, maar ook op de Kalmthoutse Heide en in Mol.

De naam bloedzuiger is overigens marginaal gekozen, want bijna alle inheemse soorten zuigen geen bloed, maar voeden zich met wormen, slakken en andere ongewervelde dieren. Slechts een beperkt aantal soorten zuigt bloed bij vissen of vogels en alleen de medicinale bloedzuiger zuigt, als hij daartoe de kans krijgt, effectief bloed bij mensen!

De medicinale bloedzuiger is onze grootste inheemse bloedzuiger en kan tot 15 cm lang worden. (© Kevin Scheers, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek)

²⁰ <https://www.natuurpunt.be/nieuws/bloedmooi-geneeskrachtig-en-nu-ook-in-vlaanderen-de-medicinale-bloedzuiger>, 10-11-2022.

Kartuizers

Het iconische kruis aan de gevel van het voormalige Kartuizersklooster langs de Kartuizersvest in Lier is nu de meest zichtbare herinnering aan het klooster. (© Koen Mortelmans)

In 1084 stichtte Bruno van Keulen de orde van de kartuizers in de Chartreuse, een bergstreek ten noorden van Grenoble. Kartuizers leven in afzondering en stilte. Hun Antwerpse klooster²¹, op het Kiel, werd iets voor of in 1324 gesticht. In de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw konden de Antwerpse kartuizers hun bezittingen gevoelig uitbreiden, zowel door aankopen als door schenkingen. Zo kregen ze in 1410 de heerlijkheid Kiel in handen. Maar in de zestiende eeuw ging hun financiële situatie er zo sterk op achteruit, dat ze in 1540 gedwongen werden de heerlijkheid te verkopen aan de stad Antwerpen. En op 26 juli 1542, tijdens de Gelderse oorlogen, deed het stadsbestuur het klooster in brand steken, om te voorkomen dat Maarten van Rossum er zijn troepen zou legeren. Het jaar daarop vroegen de kartuizers, die net als andere kloosters geen toelating meer kregen om zich buiten de stadsmuren te vestigen, aan het stadsbestuur of ze binnen de stad een nieuw klooster mochten organiseren, maar dit verzoek werd afgewezen. Daarom verhuisden de monniken naar Lier, waar in de zomer van dat jaar de bouw van een nieuw convent van start ging. Daar bleven de kartuizers gehuisvest tot 1783. Dat jaar schafte keizer Jozef II, de 'keizer-koster', de 'onnuttige' kloostergemeenschappen – die zich niet bezighielden met onderwijs, studie, zieken- of zielenzorg – af. Op 24 april 1783 verlieten de laatste monniken het klooster.

Een deel van het Lierse kloostergebouw bestaat nog, op de hoek van de Kartuizersvest, de Frederik Peltzerstraat en de Kavesweg, met als blikvanger een groot kruisbeeld tegen de straatgevel.

---

²¹ Hendrickx, Frans, Kartuize Sint-Catharina-op-de-berg-Sinaï op het Kiel bij Antwerpen, vanaf 1543 binnen de stad Lier (1324-1783), in: Albert Gruijs (ed.), Kartuzen in de Nederlanden (1314-1796). Klein monasticon en literatuuroverzicht van de geschiedenis der Zuid- en Noordnederlandse kartuzen, Delft, 1975, blz. 175-179; Delvaux, Hendrik, Het Kartuizersklooster "Sint Katharina" op het Kiel bij Antwerpen (±1323-1542), lic.verh., Leuven, s.d., blz. 32; Gaens, Tom & De Grauwe, Jan, De kracht van de stilte. Geest & geschiedenis van de kartuizerorde, Leuven, 2006, blz. 98-100; <http://www.cartusiana.org/node/7044>.